

Addysg Gynradd Gymraeg: Trochi a Chyfoethogi Disgyblion

W. GWYN LEWIS
Prifysgol Cymru, Bangor

ABSTRACT

Over the last fifty years, Welsh-medium primary education has developed and flourished across Wales, with an increasing number of pupils from non-Welsh-speaking homes taking advantage of the provision. As a result, classes in primary schools may contain a wide linguistic diversity: pupils who are fluent in Welsh, pupils with some knowledge of the language, together with pupils from non-Welsh-speaking homes with no knowledge of the language. Teachers, therefore, have to cope with consolidating and enriching the Welsh of those pupils who come from Welsh-speaking homes on the one hand, while, on the other, having to lay a firm foundation in Welsh for those pupils from a non-Welsh-speaking background. This article discusses implications raised in similar situations within bilingual education systems throughout the world, giving consideration to the advantages and disadvantages of teaching pupils from the opposing ends of the linguistic spectrum in the same class. There then follows a small ethnographic case study of how one Welsh-medium primary school has experimented with different methods of grouping and teaching in the nursery/reception class so as to seek to do justice to the differing categories of children within the class; and a number of considerations for further research in the area are raised.

Addysg gynradd Gymraeg: arolwg cyffredinol o'r sefyllfa bresennol

Mae'r hanner can mlynedd diwethaf wedi gweld addysg Gymraeg a dwy-
ieithog yn datblygu a chynyddu ledled Cymru (Williams, 2002). Yn ôl
dadansoddiad ystadegol diweddaraf Cynulliad Cenedlaethol Cymru (2003), *Y
Gymraeg yn yr Ysgol*,

Addysgir 1 o bob 5 o ddisgybl[ion] ysgolion cynradd mewn dosbarthiadau lle y defnyddir y Gymraeg yn unig neu brif gyfrwng addysgu neu lle defnyddir y Gymraeg fel cyfrwng addysgu am ran o'r cwricwlwm. (2003: 3)

Mae 442 o ysgolion cynradd (27 y cant o'r holl ysgolion) yn ysgolion cyfrwng Cymraeg yn bennaf. Mae 80 o ysgolion eraill (4.9 y cant o'r cyfanswm) yn defnyddio'r Gymraeg fel cyfrwng addysgu i ryw raddau. (2003: 4)

Dengys yr un dadansoddiad ystadegol fel y cynyddodd y ganran o ddisgyblion ysgolion cynradd sy'n siarad Cymraeg yn rhugl o 13.2 y cant ym 1987 i 16.8 y cant yn 2002. Fodd bynnag, o blith yr 16.8 y cant hyn, 6.2 y cant yn unig sy'n siarad Cymraeg gartref (o gymharu â 7.1 y cant ym 1987) sy'n dangos gostyngiad o 0.9 y cant dros yr un cyfnod. Ar y llaw arall, cododd canran y disgyblion hynny nad ydynt yn dod o gartrefi Cymraeg ond sy'n siarad Cymraeg yn rhugl o 6.0 y cant i 10.5 y cant dros yr un cyfnod. Ffaith arwyddocaol arall a nodir yn y cyd-destun hwn yw bod canran y disgyblion a aseswyd mewn Cymraeg dros y cyfnod 1996–2002, ar gyfartaledd, yn uwch na'r ganran a ystyrir gan bennaethiaid i fod yn rhugl yn yr iaith: ar ddiwedd cyfnod allweddol 1 roedd y ganran ychydig dros 2 y cant yn uwch ac ar ddiwedd cyfnod allweddol 2 roedd dros 1 y cant yn uwch. Yn ychwanegol, bernir bod 31.2 y cant o ddisgyblion ysgolion cynradd yn gallu siarad Cymraeg, ond nid yn rhugl.

O ran cymhwysedd yn y Gymraeg, felly, dengys yr ystadegau hyn fel y gall dosbarthiadau mewn rhai ysgolion cynradd gynnwys amrywiaeth ieithyddol eang: disgyblion sy'n rhugl yn y Gymraeg, disgyblion gydag ychydig o wybodaeth o'r iaith, plant o gartrefi di-Gymraeg, a newydd-ddyfodiaid diweddar. I 6.2 y cant o'r disgyblion, mae addysg Gymraeg yn golygu cadarnhau ac ymestyn eu Cymraeg ('heritage or maintenance language education' neu 'community language education' fel y'i diffiniwyd gan Baker, 1993a: 162). I'r gweddill, mae'n golygu cael eu trochi yn yr iaith darged ('immersion' fel y'i diffiniwyd gan Baker, 1993a: 229). Mewn ysgolion ar draws Cymru, bydd y gymhareb rhwng disgyblion o gartrefi Cymraeg a rhai o gartrefi di-Gymraeg yn amrywio'n sylweddol, ac y mae i hyn oblygiadau pellgyrhaeddol o ran cydbwysedd rhwng disgyblion Cymraeg iaith gyntaf ac ail iaith mewn ysgol, dulliau addysgu, a grwpio (Baker a Jones, 1998), ac, o ganlyniad, o ran hyfforddiant athrawon (Jones, 2000).

O fewn y gyfundrefn addysg Gymraeg (yn arbennig y sector cynradd), felly, y mae amrywiaeth o sefyllfaoedd yn bodoli ar draws Cymru ac mae gwirioneddol angen arolwg cynhwysfawr o'r gwahanol ddulliau addysgu a dysgu a ddefnyddir. Adlewyrchir hyn yn argymhelliad Pwyllgor Addysg a

Addysg Gymraeg: Trochi a Chyfoethogi Disgyblion

Dysgu Gydol Oes y Cynulliad y dylid rhoi blaenoriaeth i ddiffinio darpariaeth Gymraeg mewn ysgolion, ynghyd ag ymchwilio i fodolau o arfer da er mwyn i'r ddarpariaeth cyfrwng Gymraeg a dwyieithog barhau i esblygu (Cynulliad Cenedlaethol Cymru, 2002: 13.8; 13.9; 15.13). Da o beth yw gweld bod yr ymchwil hwn i ddulliau trochi eisoes wedi cychwyn: yn Chwefror 2003, comisiynwyd Bwrdd yr Iaith Gymraeg gan Weinidog dros Addysg a Dysgu Gydol Oes y Cynulliad i weithredu 'cynlluniau peilot ac arloesol i ehangu ffiniau addysg Gymraeg' dan y teitl 'Addysgu'r Gymraeg Trwy Ddulliau Trochi' (Bwrdd yr Iaith Gymraeg, 2003). Prif nod y cynlluniau hyn – sy'n cael eu cynnal o'r flwyddyn ysgol 2003–4 ymlaen – fydd 'mesur llwyddiant ac ymarferoldeb dulliau trochi ieithyddol yn y sector cynradd' (Bwrdd yr Iaith Gymraeg, 2003).

Ni ellir ond croesawu prosiect o'r fath oblegid, o'r dystiolaeth a geir o ddarllen am hanes a datblygiad addysg Gymraeg a dwyieithog yng Nghymru, fe welir na wnaed hyd yma unrhyw arolwg systematig o'r maes pwysig hwn. Byth er pan nododd Beaudoin et al. (1981), ac a ategwyd wedyn gan Cummins a Genesee (1985), 'unlike the Canadian immersion programmes, the achievement of students in *ysgolion Cymraeg* has not been evaluated in any systematic way . . . there has been relatively little research conducted on the educational effectiveness of different forms of Welsh language instruction', y mae sylwadau tebyg wedi'u gwneud yn gyson dro ar ôl tro (er enghraifft Humphreys, 1988, 2002; Jones, 1990; Powell, 1990; Baker, 1993b; a Jones, 1998). Tanlinellwyd hyn yn fwyaf diweddar gan y Cynulliad ei hun wrth gyhoeddi *Ein Hiaith: Ei Dyfodol – Adolygiad Polisi o'r Iaith Gymraeg*, y cyfeiriwyd ato uchod.

Dwy gynulleidfa: dwy fwydlen

Y mae un agwedd benodol ar addysg Gymraeg, serch hynny, sy'n teilyngu sylw arbennig, a hynny yng nghyd-destun yr ystadegau a ddyfynnwyd ar y cychwyn. Fel y nodwyd uchod, mewn nifer helaeth o ysgolion ledled Cymru fe addysgir disgyblion o gartrefi Cymraeg yn yr un dosbarthiadau â disgyblion o gartrefi di-Gymraeg, a chaiff y nodwedd arbennig hon gydnabyddiaeth amlwg gan y Cynulliad (Cynulliad Cenedlaethol Cymru, 2002: 14.5; 14.6; 15.2). Weithiau, bydd y disgyblion o gartrefi Cymraeg yn y mwyafrif; dro arall, bydd nifer y plant Iaith 1 (o gartrefi Cymraeg) a phlant Iaith 2 (o gartrefi di-Gymraeg) yn weddol gyfartal; ac weithiau, bydd y disgyblion o gartrefi di-Gymraeg yn y mwyafrif. Er mwyn gwneud cyfiawnder â'r ddwy garfan o

ddisgyblion o fewn y gyfundrefn, mae angen rhoi sylw arbennig i'r gwahanol gyrchddulliau addysgu a dysgu a ddefnyddir yn yr amrywiol gyd-destunau hyn. O fewn y gwahanol sefyllfaoedd, fe'n rhybuddir yn amserol iawn gan John Albert Evans fod 'nifer o gwestiynau y dylid eu dwys ystyried, hyd yn oed ar ôl hanner can mlynedd o addysg Gymraeg' (Williams, 2002: 62).

Yn amlwg, mae yna fanteision i ddysgwyr gael eu haddysgu o fewn yr un dosbarth â siaradwyr brodorol yr iaith darged a rhaid peidio â cholli golwg ar y manteision hynny, fel y tanlinellwyd gan Wong Fillmore (1991a), Lindholm a Gavlek (1994) a Christian (1996). Ond mae angen edrych yn ofalus hefyd ar yr effaith a gaiff hyn ar natur ac ansawdd datblygiad Cymraeg y plant sy'n dod o gartrefi Cymraeg o fewn y gyfundrefn.

Ystyriaethau rhyngwladol

Nid ffenomenon sy'n unigryw i ddosbarthiadau mewn ysgolion dwyieithog yng Nghymru mo hon. Y mae llawer iawn o ymchwil wedi'i wneud i effaith addysgu dwy garfan ieithyddol o ddisgyblion o fewn yr un dosbarthiadau mewn gwledydd megis Canada, yr Unol Daleithiau, Cataluny, Gwlad y Basg ac Iwerddon. Dros y deng mlynedd ar hugain diwethaf, yn rhyngwladol y mae gwaith pobl fel Selinker (1972), Mougeon a Beniak (1984; 1989; 1991; 1994), Long a Porter (1985), Wong Fillmore (1985; 1991a; 1991b), Ramirez a Merino (1990), Watson (1989), Lambert (1990), Lindholm (1990), Landry ac Allard (1991), Christian (1996), Arzamedi a Genesee (1997), Baker (1997), Valdés (1997), Hickey (2001), Hickey ac Ó Cainín (2001), a Lasagabaster (2002) wedi codi nifer o ystyriaethau pwysig yn y maes arbennig hwn o ddiogelu ansawdd mamiaith y plant iaith gyntaf leiafrifol. O ddiddordeb arbennig i ni yng Nghymru yng nghyd-destun effeithiolrwydd a chyrrhaeddiad, ymhlith y prif ystyriaethau a drafodir gan yr arbenigwyr hyn gellir rhestru:

- Manteision ac anfanteision addysgu disgyblion Iaith 1 (leiafrifol) ac Iaith 2 (fwyafrifol) yn yr un dosbarth – ac oblygiadau hynny i'r naill garfan a'r llall.
- Manteision ac anfanteision gwahanu disgyblion Iaith 1 oddi wrth ddisgyblion Iaith 2 am gyfnodau amrywiol.
- Cydbwysedd rhwng nifer disgyblion Iaith 1 ac Iaith 2 o fewn dosbarthiadau/grwpiau ac egwyddorion dulliau grwpio'r disgyblion o fewn y dosbarthiadau. (Mae Lindholm (1990) yn awgrymu 50 : 50 fel y gymhareb fwyaf dymunol, er ei bod yn cydnabod mai ychydig o ymchwil sydd wedi'i wneud i bennu'r cydbwysedd delfrydol).

Addysg Gymradd Gymraeg: Trochi a Chyfoethogi Disgyblion

- Natur ac ansawdd yr iaith a'r dulliau o esbonio a holi a ddefnyddir gan athrawon wrth addysgu disgyblion Iaith 1 ac Iaith 2 mewn grwpiau cymysg a'r addasu ieithyddol a wneir ganddynt. O ran gofyn cwestiynau i blant, mae ymchwil gan Ramirez a Merino (1990) yn dangos bod athrawon yn gofynllai o gwestiynau i blant pan fônt mewn grwpiau cymysg-ieithyddol na phan fônt wedi'u grwpio ar sail iaith; yn yr un modd, mae'r un ymchwil wedi dangos bod athrawon yn naturiol yn symleiddio ac yn ystumio rhywfaint ar eu hiaith wrth gyfarch grwpiau cymysg o blant Iaith 1 ac Iaith 2, gan gynnig iaith fwy glastwreiddiedig a chan roi llai o adborth i'r plant. Y mae Valdés (1997) a Mougeon a Beniak (1984; 1994) wedi codi amheuan am yr effaith a gaiff yr addasu a'r ystumio ieithyddol hwn ar ddatblygiad ieithyddol a chyffredinol y siaradwyr brodorol yn eu hiaith gyntaf.
- Yr angen am gyrchddulliau gwahanol a gwahaniaethol wrth ymwneud â disgyblion Iaith 1 ac Iaith 2 er mwyn cyfoethogi ac ymestyn Cymraeg y disgyblion o gartrefi Cymraeg ar yr un pryd â rhoi sylfaen yn y Gymraeg i'r disgyblion o gartrefi di-Gymraeg.
- Cydberthynas disgyblion Iaith 1 ac Iaith 2 yn y dosbarth a dylanwad y naill garfan a'r llall ar ei gilydd ac ar eu datblygiad ieithyddol.

Crynhor y cyfle a'r sialens y mae addysgu'r ddwy garfan o blant yn yr un dosbarthiadau yn eu cynnig yn y sylwadau a ganlyn gan Hickey (2001: 444):

The mixing of native-speaker pupils with L2 learners in the immersion classroom presents both an opportunity and a challenge. While providing an opportunity for L2 learners to interact with native-speaker peers, it provides a challenge to educators to support and enrich the L1 language skills of the native speakers in a situation of language contact. The challenge is even greater when the target language is an endangered minority language (e.g., Irish or Welsh) or a majority language spoken by a minority in danger of being assimilated (e.g., French in Ontario) and when the speakers of that language are in contact with English-speaking peers who are acquiring the target language as L2.

Dros y blynyddoedd, gwnaed mwy nag un sylw am yr angen am arolwg o'r sefyllfa benodol hon yng nghyd-destun addysg Gymraeg. Dros ddeuddeng mlynedd yn ôl, nododd Glyn Evans Jones (1990: 211), 'such evaluation is seriously required in the Welsh context, in particular in the matter of contact between the L2 speaker and the L1 peer', gan dynnu ar y dystiolaeth a oedd ganddo ynghylch dylanwad dysgwyr ar Gymraeg y disgyblion a ddeuai o

gartrefi Cymraeg ac fel roedd y Cymry iaith gyntaf yn addasu eu hiaith er mwyn bod yn ddealladwy i'r dysgwyr (Jones, 1984; 1988).

Ategwyd hynny gan Rebecca Powell (1990) wrth drafod prosiect ymchwil yn ystyried safon ac ansawdd y Gymraeg a siaredid gan Gymry Cymraeg a dysgwyr. Y mae Peter Wynn Thomas (1991) yn codi cwestiynau pellach am natur y modelau ieithyddol y mae disgyblion o gartrefi Cymraeg yn eu cynnig i'r disgyblion o gartrefi di-Gymraeg, gan awgrymu mai i'r gwrthwyneb y mae hi yn aml – yn arbennig mewn sefyllfaoedd yn ne-ddwyrain Cymru lle mae siaradwyr Cymraeg fel Iaith 1 yn y lleiafrif mewn dosbarthiadau. Y mae'r mater y cyffyrddir ag ef gan Thomas yma, yn ddi-ddorol iawn, yn cael ei archwilio'n ddyfnach yn achos y *naïonrai* (ysgolion meithrin) yn Iwerddon yn erthygl Hickey (2001). Y mae hi'n awgrymu bod angen cael mwy o gydbwysedd rhwng diwallu anghenion ieithyddol dysgwyr Iaith 2 ar y naill law, a chynnal ac ymestyn adnoddau ieithyddol plant Iaith 1 leiafrifol ar y llaw arall. Y mae hi hefyd yn amlygu'r angen i fod yn rhagweithiol er mwyn sicrhau nad yw siaradwyr Gwyddeleg fel Iaith 1 yn cael y 'byrra' docyn' ('short change' yw'r term a ddefnyddia) yn yr ymdrech i ehangu niferoedd y rhai sy'n gallu siarad Gwyddeleg fel Iaith 2.

Yn yr un modd, y mae Mari Jones (1998) yn ei chyfirol, *Language Obsolescence and Revitalization*, yn codi cwestiynau am yr hyn y mae hi'n ei alw yn "'rub-off" effect on native speakers attending Welsh-medium schools', ac mae'n galw am ymchwil pellach i natur ac ansawdd Cymraeg y disgyblion o gartrefi Cymraeg a'r rhai o gartrefi di-Gymraeg mewn dosbarthiadau cymysg-ieithyddol.

Y mae'r syniad hwn fod y siaradwyr brodorol yn cael y 'byrra' docyn' mewn sefyllfa o'r fath yn un sydd wedi codi'i ben fwyfwy yn ddiweddar (er enghraifft Jones, 2001; 2002). Y mae hefyd yn fater sy'n codi cwestiynau ynghylch hanfod addysg Gymraeg: cynnig addysg drochi i blant o gefndir di-Gymraeg ar yr un pryd â diogelu a chyfoethogi addysg y Cymry Cymraeg trwy gyfrwng eu mamiaith. Y mae'r cysyniad hwn o gynnig y 'byrra' docyn' i'r siaradwyr brodorol wedi'i drafod yng nghyd-destun Canada gan Mougeon a Beniak (1984; 1989; 1991; 1994) ac yng nghyd-destun Iwerddon gan Hickey (2001), sy'n mynd gam ymhellach ac yn rhybuddio rhag colli golwg ar anghenion ieithyddol y plant Gwyddelig brodorol ar allor eu defnyddio fel modelau defnyddiol ar gyfer dysgwyr yr iaith.

Astudiaeth achos ethnograffig: un ysgol

Gydag ystyriaethau o'r fath yn y cefndir yr aeth un ysgol gynradd Gymraeg yng nngledd-orllewin Cymru ati i edrych o'r newydd ar ei dulliau o grwpio

Addysg Gynradd Gymraeg: Trochi a Chyfoethogi Disgyblion

ac o addysgu disgyblion. Ar y pryd, roedd 55 y cant o ddisgyblion yr ysgol yn dod o gartrefi Cymraeg a 45 y cant o gartrefi di-Gymraeg. Serch y gymhar-eb ffafriol o blaid y disgyblion o gefndir Cymraeg, yr oedd yr athrawon yn awyddus i edrych ar ddulliau o ddiogelu a datblygu Cymraeg y disgyblion o gartrefi Cymraeg ac yn eiddgar i arbrofi gyda threfniadaeth wahanol yn y dosbarth derbyn (sy'n gweithio'n agos iawn gyda'r dosbarth meithrin). Roedd 35 o blant yn y dosbarth derbyn: 22 ohonynt o gartrefi Cymraeg (63 y cant) a 13 o gartrefi di-Gymraeg (37 y cant) ac am y tymor cyntaf cafodd y plant eu rhannu i bum grŵp cymysg-ieithyddol. Ar ddiwedd y tymor cyntaf hwn, teimlwyd nad oedd Cymraeg y plant o gartrefi Cymraeg yn cael ei hymestyn yn ddigonol o fewn y trefniant grwpio hwn, a phenderfynwyd arbrofi gyda grwpiau ar sail cefndir ieithyddol, er mwyn ceisio gwneud cyfiawnder â'r ddwy garfan ieithyddol o fewn y dosbarth: cyfoethogi ac ymestyn Cymraeg y plant o gartrefi Cymraeg a throchi dwys a systematig yn y Gymraeg i'r plant o gartrefi di-Gymraeg er mwyn rhoi cynhaliaeth ieithyddol addas iddynt.

Gwnaed y penderfyniad hwn yn unol â'r hyn a ddywedir gan Baker a Jones (1998: 492) am sefyllfaoedd cymysg-ieithyddol fel hyn:

There is a need for dynamic, imaginative teachers, adequate staffing and a carefully structured program to ensure that the native speakers have sufficient input in the minority language. This might involve some separate activities in a small group, at a higher language level, and sufficient one-to-one interaction in the minority language.

Y mae'r penderfyniad hefyd yn adlewyrchu rhai camau a fabwysiadwyd yn Ontario, Canada, ac a drafodwyd gan Mougeon a Beniak (1994: 120), yn ogystal ag yn adleisio'r modd yr aeth rhai ysgolion ati yng Ngwlad y Basg i geisio diogelu'r iaith leiafrifol, fel y disgrifiwyd gan Arzamedi a Genesee (1997).

Ymwelwyd â'r dosbarth derbyn bedair gwaith i arsylwi ar yr addysgu a'r dysgu ac i gyfweled yr athrawon, ac ymhlith y gwahanol strategaethau yr arbrowyd â hwy yn y dosbarth hwn dros ddau dymor roedd:

- Grwpio disgyblion o gartrefi Cymraeg gyda'i gilydd am rai cyfnodau bob dydd er mwyn canolbwyntio ar ymestyn eu Cymraeg trwy gyfrwng gweithgareddau ieithyddol-ysgogol (megis darllen a thrafod storïau cyf-oethog eu geirfa a'u cystrawennau Cymraeg).
- Grwpio disgyblion o gartrefi di-Gymraeg gyda'i gilydd am rai cyfnodau

bob dydd er mwyn canolbwyntio ar gyflwyno a sefydlu geirfa a phatrymau Cymraeg sylfaenol.

- Grwpio cymysgedd o ddisgyblion o gartrefi Cymraeg a di-Gymraeg gyda'i gilydd ar gyfer rhai gweithgareddau penodol, gyda'r athrawon yn rhoi sylw arbennig i natur yr iaith a ddefnyddiant ac i ffurfiant y grwpiau.

Yr oedd yr ymweliad cyntaf cyn i'r ysgol newid ei dull o grwpio'r plant. Bryd hynny, fel y nodwyd, rhannwyd y 35 plentyn yn bum grŵp cymysg-ieithyddol. Arsylwyd yn arbennig ar ddau grŵp a oedd yn gweithio'n annibynnol heb fod yng nghwmni oedolyn.

Gweithiai un o'r grwpiau hyn ar dasgau mathemategol oddi ar CD-ROM rhyngweithiol, lle roedd gofyn iddynt gyfateb gwahanol siapiau. Roedd y cyfarwyddiadau llafar a roddai'r 'llais' ar y cyfrifiadur i'r plant yn Gymraeg ac roedd yn amlwg eu bod yn deall gofynion y tasgau ac yn ymateb yn briodol trwy glicio ar y lluniau cywir ar y sgrîn. Ond oherwydd bod 2 blentyn o gartrefi di-Gymraeg yn y grŵp hwn, Saesneg oedd cyfrwng y drafodaeth rhwng y plant yn y grŵp ynghylch yr hyn yr oeddynt i fod i'w gyflawni.

Gweithiai'r grŵp arall (eto heb bresenoldeb oedolyn) ar dasg ysgrifenedig Gymraeg ac ymhlith aelodau'r grŵp roedd dysgwraig o gefndir di-Gymraeg a oedd yn gymeriad cryf a blaenllaw. Dro ar ôl tro, gwelwyd y plant o gartrefi Cymraeg yn troi at y ferch hon am arweiniad ynghylch y dasg, ac roeddynt yn gofyn iddi yn Saesneg, yn ddieithriad.

Gwelwyd patrwm yn ei amlygu'i hun yng ngweithgareddau'r dosbarth: pan oedd oedolyn yn bresennol yn y grwpiau, roedd y plant yn tueddu i siarad Cymraeg â'i gilydd ac i gyfarch a/neu ymateb i'r oedolyn yn Gymraeg. Pan nad oedd oedolyn yn bresennol, roedd tuedd bob tro i droi i'r Saesneg os oedd plentyn o gartref di-Gymraeg yn y grŵp.

Oherwydd cryfder a statws y Saesneg yn y gymdeithas yn gyffredinol, y mae hyn yn ffenomenon gyffredin hyd yn oed ar waethaf y cynllunio mwyaf bwriadus, fel y pwysleisiwyd gan Landry ac Allard (1991): 'For minority students, societal pressures promote assimilation to English, with a decline of the L1, even when they participate in specially designed programs.' Hefyd, wrth gwrs, mae'r Saesneg yn un o'r elfennau cyffredin rhwng y plant ac mae i hynny ei oblygiadau ymarferol sy'n dylanwadu ar y ffordd y maent yn cyfathrebu â'i gilydd, fel y nodwyd gan Baker (1993a: 229): 'The danger is that the majority language of English, being the common denominator, will be the language used between pupils in the classroom . . .' Cyfeiria Mougeon a Beniak (1989) hefyd at yr un ffenomenon.

Ar gychwyn yr ail dymor, aethpwyd ati i grwpio'r 35 plentyn ar sail eu

Addysg Gynradd Gymraeg: Trochi a Chyfoethogi Disgyblion

cefnidir ieithyddol er mwyn cynnig dwy fwydlen ieithyddol wahanol o fewn y dosbarth: gweithgareddau ieithyddol ymestynnol megis darllen storiâu cyfoethog eu geirfa a'u priod-ddulliau, sesiynau trafod ymestynnol a sesiynau ymestyn geirfa a chyfoethogi iaith yn gyffredinol gyda'r plant o gartrefi Cymraeg (a fyddai wedi bod y tu hwnt i adnoddau ieithyddol y plant o gartrefi di-Gymraeg). Gyda'r dysgwyr, aethpwyd ati i ganolbwyntio mwy ar osod sylfeini ieithyddol trwy ddrilio a modelu patrymau brawddegau a geirfa. Trwy baratoi dwy fwydlen fel hyn, teimlai'r athrawon nad oeddynt yn gorfod glastwreiddio'u hiaith wrth gyflwyno i grwpiau torfol cymysg-ieithyddol fel cynt, cf. Mougeon a Beniak (1994) a Valdés (1997).

Yr oedd yr adnoddau staffio ar gyfer cyflawni hyn yn hael iawn: ar ôl 11.00 o'r gloch bob bore (pan â'r plant meithrin adref), roedd dwy athrawes a thri chymhorthydd yn gweithio gyda'r 35 plentyn, gan eu galluogi i grwpio fel a ganlyn: tri grŵp o blant o gartrefi Cymraeg a dau grŵp o gartrefi di-Gymraeg. Caniatâi'r drefniadaeth hon fod un oedolyn gyda phob grŵp yn gyson.

Ymwelwyd â'r dosbarth dair gwaith ar ôl i'r arbrawf gychwyn ac ymhlith y gweithgareddau yr arsylwyd arnynt yr oedd yr enghreifftiau a ganlyn:

Gwaith ieithyddol ymestynnol gyda'r grwpiau o blant o gartrefi Cymraeg

- *Sesiwn yn seiliedig ar ddarllen stori (cyfres Tecwyn y Tractor, Margiad Roberts, Gwasg Carreg Gwalch).*

Cyfoethogi geirfa: trafod ystyr geiriau megis 'Tyddyn *Difyr*; aredig; cwys(i); sbeitlyd; llyw; cyfaill'. [Clywyd dau blentyn, yn wirfoddol, yn sôn am bryf genwair 'yn tyrchu . . . ac yn gwneud llanast'.]

Trafod idiomau/priod-ddulliau: 'torri ei galon'.

- *Sesiwn yn seiliedig ar waith rhifedd yn ymwneud ag arddangosfa o dedis gwahanol liwiau/siapiau/maint.*

Bwydo ansoddeiriau: (Athrawes yn holi), 'Beth fedri di ddweud am tedi rhif un deg dau?' (Athrawes yn annog plentyn i ateb), 'Mae tedi yn gwisgo rhuban *cul/llydan*'.

Cadarnhau patrymau dangos meddiant (gan atgyfnerthu'r treigladd meddal yr un pryd): (Athrawes yn annog plant i wneud sylwadau) 'Mae gan tedi bedwar cylch ar ei siwmpwr . . . Mae gan tedi oren dair ceiniog'. Adolygu/cyflwyno trefnolion: 'y tedi cyntaf/yr ail dedi/y trydydd tedi/ y pumed tedi'.

Gwaith ar arddodiaid: 'Ble mae tedi?' 'Mae tedi *ar ben/o flaen/wrth ochr/tu ôl/o dan* y bwrdd'.

- Gwaith sefydlu patrymau iaith/geirfa gyda'r grwpiau o blant o gartrefi di-Gymraeg
- *Athrawes yn adrodd stori o gyfres Fferm Bryn Gwynt (addasiad Emyr Wyn, Macdonald Young Books) ar lafar, gan ailymweld â hi yn ddiweddarach trwy aralleirio a symleiddio a chan wneud defnydd o luniau, ystumiau a symudiadau corfforol er mwyn sicrhau dealltwriaeth y plant.*
- *Yn dilyn hynny, athrawes yn cyflwyno amrywiaeth o weithgareddau yn seiliedig ar y stori.*

Cardiau fflach gyda phatrymau brawddegau yn cael eu drilio: 'Mae hi'n bwrw glaw.' 'Mae hi'n stormus.' 'Mae hi'n bwrw eira' a.y.y.b. [Ambell blentyn yn holi am gadarnhad yn Saesneg: 'Does that mean snowing?'] Roedd y plant, wedyn, yn gorfod dweud, yn Gymraeg, sut fath o dywydd oedd yn cael ei ddarlunio ar eu cerdyn hwy.

Wedi tymor o weithredu ar sail grwpio fel hyn, adolygwyd y sefyllfa a phenderfynwyd y gellid gwasgaru un grŵp o ddysgwyr rhwng y tri grŵp o blant o gartrefi Cymraeg, gyda'r canlyniad bod trefniadaeth y dosbarth ar gyfer y trydydd tymor yn cwmpasu tri grŵp cymysg-ieithyddol ac un grŵp o blant o gartrefi di-Gymraeg. Erbyn hynny, câr'r tri grŵp cymysg-ieithyddol weithio ar rai tasgau yn annibynnol (e.e. chwarae rôl, gwaith llaw) ond gan sicrhau bod yna oedolyn yn cael ei angori gyda'r grŵp o gartrefi di-Gymraeg am o leiaf 90 y cant o'r amser er mwyn arwain y drafodaeth a bwydo'r iaith yn ôl y gofyn. Roedd yr hyblygrwydd hwn yn y drefniadaeth yn caniatáu cydbwysedd gwahanol rhwng gweithgareddau o dan arweiniad oedolyn ar y naill law, a gweithgareddau mwy hunangynhaliol ar y llaw arall, fel y trafodwyd gan Wong Fillmore (1985).

Arsylwyd y grwpiau'n gweithio mewn amrywiaeth o weithgareddau yn ystod y trydydd tymor hwn a sylwyd ar rai patrymau ymddygiad.

Tra roedd y weinyddes wrthi'n paratoi adnoddau peintio ar gyfer y grŵp o ddysgwyr, sylwyd eu bod o hyd yn siarad yn Saesneg â'i gilydd ond yn troi i'r Gymraeg cyn gynted ag yr oedd hi'n dod yn rhan o'r grŵp. Roeddent yn gallu dilyn cyfarwyddiadau ymestynnol ganddi yn Gymraeg ac roedd hithau'n manteisio ar bob cyfle i gadarnhau ac ymestyn eu gafael ar eirfa a phatrymau ac yn defnyddio cynorthwyon gweledol i amlgu'r ystyr i ambell un a oedd yn ansicr (e.e. yr athrawes yn modelu sut i ateb yn gywir: 'Wyt ti eisiau papur glân?' 'Oes, os gwelwch yn dda'; yr athrawes yn dangos yn weledol i'r plant gan bwysleisio: 'tu blaen y papur/ cefn y papur'). Yn ddiddorol, roedd ambell

Addysg Gynradd Gymraeg: Trochi a Chyfoethogi Disgyblion

un o'r grŵp hwn erbyn hynny yn tueddu i achwyn wrth yr athrawes os oedd un o'r aelodau yn siarad Saesneg!

O bell, arsylwyd y grwpiau cymysg-ieithyddol yn gweithio ar dasgau annibynnol ac roedd y gydadwaith rhyngddynt yn Gymraeg – a hynny heb fod yna oedolyn yn eu hannog a'u sbarduno.

Teimlai'r athrawon fod y grwpio hwn ar sail iaith wedi rhoi cyfle iddynt ddarparu i gyfarfod ag anghenion ieithyddol y ddwy garfan o blant o fewn y dosbarth, ac un mesur o'i lwyddiant yw iddynt fedru gwasgaru un grŵp o ddysgwyr rhwng y tri grŵp arall ar ôl dim ond un tymor o fod ar wahân. Fel ymchwil tymor-hir i werthuso effeithiolrwydd gweithredu fel hyn, bydd yn ofynnol dilyn y dosbarth hwn trwy'r ysgol.

Rhai goblygiadau yn dilyn yr astudiaeth: beth a ddysgwyd

Cydnabyddir mai darn bychan iawn o ymchwil ethnograffig yw hwn, yn seiliedig ar arsylwi bedair gwaith dros ddau dymor mewn un dosbarth. Ond beth a ddysgwyd o'r astudiaeth fer hon? O fewn cyfyngiadau yr hyn a wnaed, y mae yna rai goblygiadau wedi dod i'r amlwg:

- Ystyriaethau ynghylch dulliau o grwpio plant yn wahaniaethol o fewn yr un dosbarth ar sail cefndir ieithyddol. Am ba hyd y dylid eu 'gwahanu'? Pryd y dylid ystyried eu hintegreiddio?
- Ystyriaethau ynghylch pwysigrwydd cynllunio tasgau a gweithgareddau:
  - dan ofal athrawes;
  - dan ofal cynorthwywyr dosbarth;
  - hunangynhaliol.
- Cynllunio defnydd o staffio o fewn y sesiynau.
- Arweiniad a hyfforddiant i gynorthwywyr dosbarth ynghylch dulliau o arwain, cynnal, esbonio cysyniadau yn Gymraeg a bwydo iaith.
- Defnydd priodol o adnoddau (e.e. CD-ROM rhyngweithiol yn rhoi cyfarwyddiadau yn Gymraeg fel model addas i'r plant).

Yr angen am ymestyn yr arolwg: goblygiadau ymchwil ethnograffig pellach

Mae angen ymestyn yr ymchwil yn awr i gynnal arolwg systematig a fydd yn cwmpasu ysgolion cynradd mewn ardaloedd eraill ledled Cymru, gan fod yn gynrychioliadol o wahanol gyfartaleddau Cymry/dysgwyr ymhob un, er

mwyn casglu tystiolaeth am y gwahanol ffyrdd yr eir ati i ddarparu ar gyfer y ddwy garfan ieithyddol o fewn ysgolion. Bwriedir seilio'r arolwg ar gyfuniad o offerynnau ymchwil:

- arsylwi mewn dosbarthiadau;
- anfon holiadur a/neu gynnal cyfweiliadau gyda phenaethiaid ac athrawon ynglŷn â'u hathroniaeth, polisiau a dulliau gweithredu ymarferol yn y dosbarth mewn perthynas â throchi ac ymestyn disgyblion yn ieithyddol;
- trafodaethau gyda phartneriaid perthnasol eraill – ACCAC, Estyn, Bwrdd yr Iaith Gymraeg, Rhieni dros Addysg Gymraeg a swyddogion ac ymgyng-horwyr awdurdodau addysg lleol;
- cymharu canlyniadau asesiadau TASau mewn Cymraeg mewn sampl o ysgolion yn cynrychioli y gwahanol gategoriâu a nodir isod.

Bydd yn angenrheidiol i arolwg o'r fath gwmpasu gwahanol fathau o ysgolion ar draws Cymru, gan gymryd nodweddion cymdeithasol-ieithyddol gwahanol ardaloedd i ystyriaeth wrth bennu ysgolion penodol i fod yn rhan o'r ymchwil:

- ysgolion cynradd Cymraeg penodedig (mewn ardaloedd Seisnig yn bennaf);
- ysgolion naturiol Gymraeg – trefol a gwledig, bach a mawr (mewn ardaloedd Cymraeg yn bennaf);
- ysgolion sy'n fwriadol yn ffrydio'n ieithyddol ar sail iaith y cartref (ysgolion mawr, fel arfer, gyda digon o adnoddau staffio i ganiatáu trefniant o'r fath).

Teimlir bod angen ymgymryd ag arolwg o'r fath er mwyn dadansoddi a rhoi ystyriaeth briodol i'r agweddau a ganlyn ym maes addysg Gymraeg:

- dulliau o gynnal a datblygu Cymraeg disgyblion o gartrefi Cymraeg;
- dulliau o ddatblygu Cymraeg disgyblion o gartrefi di-Gymraeg;
- dulliau o hyrwyddo cydadweithio ieithyddol llwyddiannus rhwng disgyblion Iaith 1 (o gartrefi Cymraeg) a disgyblion Iaith 2 (o gartrefi di-Gymraeg) o fewn dosbarthiadau;
- dulliau o ddatblygu strategaethau addysgu a dysgu sy'n manteisio ar ddwy-ieithrwydd disgyblion;
- enghreifftiau o ddilyniant o fewn ysgolion cynradd ac o'r sector cynradd i'r sector uwchradd;
- continwwm ieithyddol o Iaith 2 i Iaith 1.

Addysg Gymradd Gymraeg: Trochi a Chyfoethogi Disgyblion

Yn ogystal, byddai'r arolwg yn darparu gwybodaeth werthfawr a fyddai'n cyfrannu at:

- adnabod arfer da mewn perthynas â methodoleg addysgu cyfrwng Gymraeg a dwyieithog (cynradd);
- adnabod anghenion hyfforddiant cychwynnol a mewn-swydd yn y maes hwn o ymwneud â Chymry Gymraeg a dysgwyr o fewn yr un dosbarth (gw. Jones, 2000);
- adnabod anghenion o ran cynhyrchu adnoddau;
- bod yn sail i ddatblygu polisiau ym maes addysg Gymraeg a dwyieithog (cynradd).

Cloi

Gyda Phwyllgor Addysg a Dysgu Gydol Oes y Cynulliad Cenedlaethol wedi cyhoeddi ei adolygiad polisi o'r iaith Gymraeg mewn addysg yng Ngorffennaf 2002, mae'n gwbl amserol rhoi'r chwyddwydr ar yr hyn sy'n digwydd yn ymarferol ar lawr dosbarthiadau mewn ysgolion cynradd cyfrwng Gymraeg sy'n cynnwys cymysgedd o Gymry iaith gyntaf a dysgwyr. (Cynulliad Cenedlaethol Cymru, 2002: 13.8; 13.9; 15.13). Mae gennym ddyletswydd tuag at y garfan gynyddol honno o rieni di-Gymraeg sy'n dewis anfon eu plant i gael eu haddysg trwy gyfrwng y Gymraeg. Ond ar yr un pryd, mae gennym ddyletswydd hefyd tuag at y rhieni Gymraeg hynny sy'n awyddus i weld Gymraeg eu plant yn datblygu o fewn y gyfundrefn. Wrth ddadansoddi'r hyn sy'n wynebu'r gyfundrefn yn Iwerddon, mae Hickey (2001: 469–70) yn crynhoi'r union ffactorau sy'n mynd i nodweddu addysg Gymraeg yn y blynyddoedd sydd i ddod:

It is clear that a balance must be achieved between addressing the language needs of L2 learners and the equally urgent needs of L1 minority language children for active language support and enrichment . . . The future of minority languages is critically dependent on not only raising competence in the language among L2 learners, but also on maintaining and promoting its use by L1 speakers and between L1 and L2 children.

Cadw'r ddysgl yn wastad: dyna'r her a'r sialens i addysg Gymraeg wrth wynebu'r hanner can mlynedd nesaf.

E-bost: w.g.lewis@bangor.ac.uk

Cyfeiriadau

- Arzamedi, J. a Genesee, F. (1997). 'Immersion education in the Basque Country', yn R. K. Johnson a M. Swann (goln), *Immersion Education: International Perspectives*, Cambridge, University Press.
- Baker, C. (1993a). *Foundations of Bilingual Education and Bilingualism*, Clevedon, Multilingual Matters.
- Baker, C. (1993b). 'Bilingual education in Wales', yn H. Baetens Beardsmore (gol.), *European Models of Bilingual Education*, Clevedon, Multilingual Matters.
- Baker, C. (1997). 'Language contact in the classroom', yn W. Wölck ac A. de Houwer (goln), *Recent Studies in Contact Linguistics*, Bonn, Dummler, 9–19.
- Baker, C. a Jones, S. (1998). *Encyclopedia of Bilingualism and Bilingual Education*, Clevedon, Multilingual Matters.
- Beaudoin, M., Cummins, J., Dunlop, H., Genesee, F. ac Obadia, A. (1981). 'Bilingual education: a comparison of Welsh and Canadian experiences', *The Canadian Modern Language Review*, 37, 498–509.
- Bwrdd yr Iaith Gymraeg (2000). *Yr Iaith Gymraeg: Cenhadaeth a Gweledigaeth ar gyfer 2000–2005*, <http://www.bwrdd-yr-iaith.org.uk>
- Bwrdd yr Iaith Gymraeg (2003). Hysbyseb a swydd-ddisgrifiad am Gyfarwyddwr/wraig Prosiect 'Addysgu'r Gymraeg Trwy Ddulliau Trochi', Caerdydd, Chwefror 2003.
- Christian, D. (1996). 'Two-way immersion education: students learning through two languages', *Modern Language Journal*, 80, 66–76.
- Cummins, J. a Genesee, F. (1985). 'Bilingual education programs in Wales and Canada', yn C. J. Dodson (gol.), *Bilingual Education: Evaluation, Assessment and Methodology*, Cardiff, University of Wales Press.
- Cynulliad Cenedlaethol Cymru (2002). *Ein Hiaith: Ei Dyfodol – Adolygiad Polisi o'r Iaith Gymraeg*, Y Pwyllgor Diwylliant a'r Pwyllgor Addysg a Dysgu Gydol Oes, Caerdydd, Cynulliad Cenedlaethol Cymru.
- Cynulliad Cenedlaethol Cymru (2003). *Y Gymraeg yn yr Ysgol*, Uned Ystadegau Addysg, Hyfforddiant a'r Economi, SB 12/2003, <http://www.cymru.gov.uk/keypubstatisticsforwales>
- Hickey, T. (2001). 'Mixing beginners and native speakers in minority language immersion: who is immersing whom?', *The Canadian Modern Language Review*, 57 (3), 443–74.
- Hickey, T. ac Ó Cainín, P. (2001). 'First language maintenance and second language acquisition of a minority language in kindergarten', argraffiad personol o bennod a ymddangosodd mewn trafodion cynhadledd yn Sbaen ac a gyhoeddwyd ar CD-ROM, 137–51.
- Humphreys, G. E. (1988). *Addysg Ddwyriceithog yng Nghymru – Camu 'Mlaen yn Hyderus/Bilingual Education in Wales – Facing the Future with Confidence*, Casnewydd, Eisteddfod Genedlaethol Cymru.

Addysg Gynradd Gymraeg: Trochi a Chyfoethogi Disgyblion

- Humphreys, G. E. (2002). 'Polisi iaith Gwynedd 1983–94', yn I. W. Williams (gol.), *Gorau Arf: Hanes Sefydlu Ysgolion Cymraeg 1939–2000*, Talybont, Y Lolfa.
- Jones, D. (2000). 'Dylanwad y Saesneg ar iaith plant mewn addysg Gymraeg?', *Cylchgrawn Addysg Cymru/The Welsh Journal of Education*, 9 (1), 103–11.
- Jones, E. Ll. (2001). Anerchiad Llywydd y Dydd yn Eisteddfod Genedlaethol Cymru Sir Ddinbych a'r Cyffiniau 2001, *Eisteddfod Genedlaethol Cymru: Adroddiad Blynyddol 2001*, Caerdydd, 73–7.
- Jones, E. Ll. (2002). 'Cnoi cil: buarth yr ysgol', *Barn*, 478, Tachwedd 2002, 4–7.
- Jones, G. E. (1984). 'L2 speakers and the pronouns of address in Welsh', *Journal of Multilingual and Multicultural Development*, 5, 131–45.
- Jones, G. E. (1988). 'The pronouns of address in Welsh', yn M. J. Ball (gol.), *The Use of Welsh*, Clevedon, Multilingual Matters, 229–38.
- Jones, G. E. (1990). 'Aspects of the linguistic competence of Welsh immersion program pupils', yn K. Herberts a C. Laurén (goln), *Flerspråkighet i och utanför Norden/Multilingualism in the Nordic countries and beyond*, Åbo, Finland, Åbo Akademi, 204–12.
- Jones, M. C. (1998). *Language Obsolescence and Revitalization*, Oxford, Clarendon Press.
- Lambert, W. E. (1990). 'Persistent issues in bilingualism', yn B. Harley, P. Allen, J. Cummins a M. Swain (goln), *The Development of Bilingual Proficiency*, Cambridge, University Press, 201–18.
- Landry, R. ac Allard, R. (1991). 'Can schools promote additive bilingualism in minority group children?', yn L. M. Malavé a G. Duquette (goln), *Language, Culture and Cognition*, Clevedon, Multilingual Matters, 198–231.
- Lasagabaster, D. (2002). 'Bilingualism, immersion programmes and language learning in the Basque Country', *Journal of Multilingual and Multicultural Development*, 22 (5), 401–25.
- Lindholm, K. J. (1990). 'Bilingual immersion education: criteria for program development', yn A. M. Padilla, H. H. Fairchild a C. M. Valadez (goln), *Bilingual Education: Issues and Strategies*, Newbury Park, California, Sage Publications.
- Lindholm, K. J. a Gavlek, K. (1994). *California DBE Projects: Project-wide Evaluation Report, 1992–1993*, San Jose, California.
- Long, M. H. a Porter, P. A. (1985). 'Group work, interlanguage talk and second language acquisition', *TESOL Quarterly*, 19, 207–28.
- Mougeon, R., Beniak, E. a Canale, M. (1984). 'Le problème des élèves anglo-dominants dans les écoles ontariennes de langue française: acquisition, emploi et enseignement du français' / 'The problem of English-dominant students in French-language Ontario schools: acquisition, usage and teaching of French', *The Canadian Modern Language Review*, 41 (2), 336–52.
- Mougeon, R. a Beniak, E. (1989). 'Language contraction and linguistic change: the case of Welland French', yn N. C. Dorian (gol.), *Investigating Obsolescence*, Cambridge, University Press, 287–312.
- Mougeon, R. a Beniak, E. (1991). *Linguistic Consequences of Language Contact and Restriction: The Case of French in Ontario, Canada*, Oxford, Clarendon Press.

- Mougeon, R. a Beniak, E. (1994). 'Bilingualism, language shift, and institutional support for French: the case of the Franco-Ontarians', *International Journal of the Sociology of Language*, 105–6, 99–126.
- Powell, R. (1990). 'A description of a small scale research into Welsh immersion education', yn K. Herberts a C. Laurén (goln), *Flerspråkighet i och utanför Norden/ Multilingualism in the Nordic countries and beyond*, Åbo, Finland, Åbo Akademi, 213–19.
- Ramirez, J. D. a Merino, B. (1990). 'Classroom talk in English immersion, early-exit and late-exit transitional bilingual education programs', yn R. Jacobson a C. Faltis (goln), *Language Distribution Issues in Bilingual Schooling*, Clevedon, Multilingual Matters, 61–103.
- Selinker, L. (1972). 'Interlanguage', *International Review of Applied Linguistics*, 10, 209–31.
- Thomas, P. W. (1991). 'Children in Welsh-medium education', yn K. Herberts a C. Laurén (goln), *Papers from the Sixth Nordic Conference on Bilingualism*, Clevedon, Multilingual Matters, 45–53.
- Valdés, G. (1997). 'Dual-language immersion programs: a cautionary note concerning the education of language-minority students', *Harvard Educational Review*, 67, 391–429.
- Watson, S. (1989). 'Scottish and Irish Gaelic: the giant's bed-fellows', yn N. C. Dorian (gol.), *Investigating Obsolescence: Studies in Language Contraction and Death*, Cambridge, University Press, 41–59.
- Williams, I. W. (gol.) (2002). *Gorau Arf: Hanes Sefydli Ysgolion Cymraeg 1939–2000*, Talybont, Y Lolfa.
- Wong Fillmore, L. (1985). 'When does teacher talk work as input?', yn S. Gassagus a C. Madden (goln), *Input in Second Language Acquisition*, Rowley, Newbury House, 17–50.
- Wong Fillmore, L. (1991a). 'Language and cultural issues in the early education of language minority children', yn S. L. Kagan (gol.), *The Care and Education of America's Young Children: Obstacles and Opportunities*, Chicago, University of Chicago Press, 30–49.
- Wong Fillmore, L. (1991b). 'When learning a second language means losing the first', *Early Childhood Research Quarterly*, 6, 323–46.